

УДК 327 (48)

Д. В. Пугачова
молодший науковий співробітник
відділу трансатлантичних досліджень
ДУ «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»

СПЕЦИФІКА ВЗАЄМОДІЇ КРАЇН СКАНДИНАВІЇ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ: БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР

Постановка проблеми. Говорячи про країни Північної Європи, виділяють окремо групу країн Скандинавії – Данію, Норвегію, Швецію, Фінляндію та Ісландію. Цікавим є розгляд цих країн через рівень партнерства з ключовими гравцями міжнародних відносин – НАТО та ЄС, а також можливі тенденції його поглиблення чи навпаки послаблення. Нині відбувається перехід на якісно новий етап розвитку міжнародних відносин, і НАТО займає одну з основних позицій у цих трансформаційних процесах. Скандинавські країни мають високий ступінь розвитку відносин із цією євроатлантичною структурою: через членство в Альянсі (Данія, Норвегія, Ісландія) або через тісну співпрацю з ним (Фінляндія та Швеція). Що стосується відносин скандинавських країн з ЄС у сфері безпеки та оборони, варто зазначити, що ступінь інтегрованості країн до європейських структур у цьому контексті різняться залежно від загального рівня співробітництва кожної країни із цією міжнародною організацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх двох десятиліть у світовій політиці відбулися значні зміни, що привели до концептуального перегляду способів і засобів забезпечення міжнародної безпеки, а це загалом спричинило перегляд базових засад у дослідженні безпекової політики. Скандинавські країни в цьому контексті виявляються цікавим матеріалом для досліджень, адже в питаннях проведення власної безпекової політики кожна із цих держав дотримується власної, інколи діаметрально відмінної позиції від сусідньої держави. Швеція та Фінляндія дотримуються позиції нейтралітету (або неприєднання) у власному зовнішньополітичному векторі, натомість Норвегія, Данія та Ісландія глибоко інтегровані до системи євроатлантичної безпеки через членство в НАТО. Тому поняття безпеки є ключовим під час розгляду зовнішньополітичного вектора безпекової політики цих країн. Воно почало кристалізуватись із різновекторних досліджень К.С. Грея, Г. Морґентау, Дж. Міршаймера, Р.Н. Розенкранса та інших [1], які займалися аналізом військових стратегій, оборонної політики, ядерного паритету тощо. Для розгляду суті міжнародної безпеки важливо визначити значення поняття «система міжнародної безпеки», яким займаються вітчизняні дослідники С. Федуняк [2], Я. Тимків [3]. Проблема ролі НАТО в структурі європейської безпеки займаються українські дослідники О. Полторацький [4] та О. Томашевич [5]. А питання нейтралітету ґрунтовно розглядається вітчизняними дослідниками Л. Чекаленко [6], А. Шевченко [7] та В. Вдовиченко [8].

Метою статті є визначення специфіки взаємодії країн Скандинавії у сфері зовнішньої політики, приділяючи особливу увагу безпековому виміру.

Виклад основного матеріалу. Безпековий вимір зовнішньої політики скандинавських країн формується їхніми відносинами з НАТО, ЄС, ООН та регіональними структурами безпеки Північної Європи. Найактивніше впливають на формування цього вектора зовнішньої політики країн Скандинавії НАТО та ЄС.

Однією з країн – засновниць організації Північноатлантичного договору є Данія. Країна займає важливе стратегічне положення, яке визначається насамперед тим, що вона розташована в зоні протоки, що сполучає Балтійське та Північне море і забезпечує вихід держав Балтійського регіону в Атлантику [9]. Під час холодної війни НАТО була наріжним каменем датської політики безпеки й оборони [10], хоча Данія, як і її сусідка Норвегія, не розміщувала на своїй території в мирний час військові бази та ядерну зброю, а також обмежила військову діяльність інших держав на острові Борнхольм. З розпадом біполярної системи міжнародних відносин безпекова політика країни змінилась та стала більш активною і як члена НАТО, і як західного партнера східноєвропейських і балтійських країн [11, Р. 95].

Починаючи з 90-х рр. ХХ ст. Данія бере участь у військових операціях НАТО (більше двадцяти), де були задіяні більше 44 тисяч датських військовослужбовців, які виконували завдання на Балканах, в Іраку, Пакистані, Македонії, Афганістані, Грузії, Таджикистані, на Близькому Сході, Лівії [12].

У зв'язку з подіями 2014 р., які пов'язані з агресивною політикою Росії, Данія посилила свою участь в Північноатлантичному альянсі. Вона разом із Німеччиною та Польщею заявила про посилення корпусу НАТО «Північ – Схід» в польському місті Щецин, що дасть можливість швидше планувати наземні операції та навчання НАТО [13]. Поряд із цим було вирішено направити військовий корабель і розвідувальний літак Данії в Балтійське море для зміцнення безпеки країн, які відчувають себе вразливими. Витрати на передислокацію було вирішено оплатити з бюджету Міністерства оборони Данії.

Данія поряд з іншими північноєвропейськими державами бере участь у реалізації проекту зі створення скандинавської міні-НАТО, яка в перспективі перейшла б у підпорядкування Північноатлантичного альянсу [14]. Проект Північноєвропейського військового блоку, який планується створити за зразком НАТО, а в перспективі підпорядкувати Північноатлантичному альянсу, розглядався у 2009 р. у Норвегії. Передбачалось створити військову та цивільну робочу групи з нестійких регіонів, спільного десантного військового формування, підрозділи реагування в умовах катастроф і стихійних лих, морського підрозділу реагування на рівні сил берегової охорони, спільних систем кібернетичної оборони, спільної повітряної, морської і супут-

никової розвідки, налагодження співпраці з питань управління в Арктиці, а також формування підрозділу з розслідування військових злочинів.

Норвегія є країною – засновницею НАТО і вже понад півстоліття неухильно дотримується її основоположних принципів. З 1949 р. оборонна політика Норвегії стала тісно пов'язуватися з курсом НАТО. Одночасно вона почала отримувати істотну допомогу на розвиток свого оборонного відомства. Приблизно чверть військових витрат Норвегії покривалися шляхом надання коштів від інших країн – учасниць альянсу (наприклад, для спорудження аеродромів, майданчиків для ракетних установок і складів боєприпасів Норвегія виділила лише 30% власних коштів).

З початком 90-х рр. Норвегія взяла курс на суттєве скорочення своїх збройних сил і асигнувань на військові потреби. Викликане це було розпадом СРСР (з ним Норвегія мала спільний сухопутний кордон, який десятиліттями сприймався як межа потенційної конфронтації). Керівництво країни вирішило, що загроза з північного сходу втратила свою гостроту.

Незважаючи на відсутність іноземних баз та інші аспекти безпекової політики країни, на території Норвегії нині розміщені радіонавігаційні станції та інші об'єкти, що обслуговують американські атомні підводні човни й літаки НАТО. У країні регулярно проводяться маневри об'єднаних збройних сил блоку. Інфраструктура Норвегії якнайкраще підготовлена до прийому сил союзників у кризових ситуаціях і має величезні енергетичні запаси (наприклад, вона може забезпечити близько 30% потреб країн – членів НАТО енергетичною сировиною, якщо в цьому виникне потреба). Також у мирний час сили НАТО можуть використовувати вісім авіаційних баз і склади для важкого озброєння [15].

Норвегія як одна з країн – учасниць НАТО активно брала участь у військових операціях альянсу (Боснія, Косово, Афганістан, Лівія тощо). У контексті відповідних рішень НАТО країна впродовж тривалого часу виконувала свої зобов'язання в Боснії, де перебувало близько 700 її військовослужбовців. Норвезький парламент без будь-яких вагань схвалив пропозицію уряду щодо участі Норвегії у воєнних операціях НАТО на території Югославії [16, с. 16].

Важливим чинником особливого становища Норвегії в НАТО є її сусідство з Росією. Пріоритети зовнішньої політики не тільки Норвегії, а й усіх країн НАТО спрямовувались на дружній діалог із Росією. Територіальне сусідство Норвегії з Росією сприяло активній співпраці в питаннях транскордонного економічного, соціального і культурного співробітництва. Але події 2014 р. в Україні кардинально змінили погляди норвежців на добросусідство з РФ – Норвегія виступила з різкою критикою анексії Криму та втручання РФ на Донбасі.

Безпосередні скандинавські сусіди Норвегії – Швеція і Фінляндія – відіграють важливу роль у стабілізації відносин на європейському континенті зокрема й у світі загалом. Норвегія тісно співпрацює з різними питаннями зі своїми північними сусідами. Маючи різні підходи до питань безпеки, Швеція і Фінляндія не є членами НАТО, однак обидві країни чудово співпрацюють із країнами альянсу (наприклад, Швеція є головним

постачальником зброї до Норвегії). Зазначимо, що шведська і норвезька промисловість значною мірою взаємоінтегровані. З 2009 р. Норвегія почала тісніше співпрацювати з Фінляндією у військово-технологічній сфері, після закупівлі останньою норвезьких ракетно-зенітних систем [17].

Після кризи світоустрою кінця 80-х – початку 90-х рр. контакти між Швецією і НАТО стали зростати і в 1994 р. країна стала партнером альянсу, взявши участь у програмі «Партнерство заради миру», що визначило подальшу її долю у миротворчих місіях НАТО в Боснії та Герцеговині, а потім і в Косово шляхом надання організації збройних формувань Швеції. Будучи членом Міжнародних сил сприяння безпеці (ISAF), шведський контингент в Афганістані сприяв відновленню провінції Мазарі-Шаріф (з 2006 р.), будучи відповідальним разом з фінськими військовиками за чотири північні провінції Афганістану.

Швеція має сусідство по балтійському регіону з Росією, яка в останній час заявляє себе як активний військово-політичний гравець (зважаючи на події в Сирії та Україні), тому не дивно, що політичні сили Швеції – як соціал-демократичний уряд (який традиційно виступає за дотримання і поглиблення шведського нейтралітету), так і правоцентристська опозиція (яка традиційно виступає за тіснішу співпрацю з НАТО) – вжили заходів для приєднання Швеції до Сил реагування НАТО (або NRF – це передовий загін альянсу, група швидкого реагування, здатна захистити будь-якого члена НАТО за будь-якої загрози) [18].

Оборонна політика Швеції на цей момент широко й активно обговорюється в шведському суспільстві, викликаючи гарячі дебати громадськості. На відміну від інших країн Європи, де така політика не викликає такого жвавого обговорення, у Швеції вона є предметом занепокоєння, особливо в останні декілька років. Ще у 2009 р. шведський уряд в односторонньому порядку видав декларацію солідарності з північними сусідами і країнами ЄС. У ній говорилось, що Швеція буде підтримувати ці країни в разі стихійного лиха чи збройного нападу і що Швеція в свою чергу очікує такої ж підтримки, якщо буде потерпати від стихійних лих або нападу [19].

Ще одна нейтральна скандинавська країна Фінляндія також має тісні зв'язки з НАТО без членства в альянсі. З 1993 р. країна бере участь у невійськовій частині маневрів НАТО в Балтійському морі, що стосується відпрацювання міжнародної взаємодії в аварійно-рятувальних роботах. У 1994 р. був підписав рамковий документ про приєднання Фінляндії до програми НАТО «Партнерство заради миру», у якому співпраця країни з альянсом обмежується сферою миротворчої діяльності, проведенням пошукових, рятувальних та гуманітарних операцій, заходами щодо захисту навколишнього середовища.

У 2009 р. Фінляндія і Агентство НАТО з консультацій, командування і управління (НСЗА) підписали Меморандум про взаєморозуміння щодо взаємної співпраці в ключових галузях оборонних технологій. Угода сприяла співпраці в нових сферах, таких як технології, що підтримуються мережами і допомагають у виконанні операцій з підтримання миру XXI ст., а також верифікації та підтвердженню оперативної су-

приєднання до військових блоків, але співробітництво з НАТО у них має постійно високий рівень (інколи рівень партнерства нейтральних країн дорівнює рівню незадекларованого членства);

– Норвегія та Ісландія, які не входять до ЄС, практично не мають змоги брати участь у формуванні СПБО ЄС і виступають в ролі спостерігачів, маючи доволі розвинені відносини із цією організацією в економічній та соціальній сферах;

– Швеція та Фінляндія беруть активну участь у формуванні СПБО ЄС, намагаючись надати більшої ваги військовим структурам Євросоюзу (що реально не вдається через забюрократизованість громіздкого апарату організації). Данія займає особливу позицію «відсторонення» в ЄС, надаючи перевагу військовій структурі НАТО перед ЄС;

– через події в Сирії та Україні відбулась активізація співробітництва скандинавських країн із НАТО, і з ЄС в оборонній сфері, але якщо НАТО дійсно є реальним геополітичним гравцем в регіоні, то ЄС не може похвалитись таким самим чітко структурованим військовим інструментом на європейському континенті.

Література

1. Артюшин Л.М. Теоретичні аспекти стратегій воєнної безпеки суспільства і держави / Л.М. Артюшин, Г.Ф. Костенко. – Харків : Вид-во НУВС, 2003. – 176 с.
2. Федуняк С.Г. Європейські виміри безпеки на пострадянському просторі. Формування інтегрованої безпеки Заходу і нових незалежних держав / С.Г. Федуняк. – Чернівці : Рута, 2005. – 336 с.
3. Тимків Я. Теорія і практика сучасної європейської політики безпеки: приклад Польщі / Я. Тимків. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 222 с.
4. Полторацький О.С. Роль НАТО у формуванні сучасної системи міжнародної безпеки: дис... канд. політ. наук: спец. 23.00.04 / О.С. Полторацький; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка; Інститут міжнародних відносин. – К., 2003. – 211 с.
5. Томашевич О. Програми партнерства НАТО наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.04 / О. Томашевич; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 20 с.
6. Чекаленко Л. Позаблоковість чи нейтралітет: європейський досвід / Л. Чекаленко // Зовнішні справи. – 2013. – № 7. – С. 16–19.
7. Шевченко А.Р. Політика нейтралітету та дипломатія в реалізації зовнішньополітичної стратегії Швеції / А.Р. Шевченко // Дослідження світової політики: зб. наук. праць ІСЕМВ НАН України. – 2013. – № 2 (63). – С. 203–210.
8. Вдовенко В.М. Політика нейтралітету і позаблоковості в сучасній архітектурі європейської безпеки: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / В.М. Вдовенко; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 22 с.
9. Вооружённые силы Дании / Сайт 200 стран [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.200stran.ru/war_country68.html.
10. NATO The Cornerstone of Danish Security // Сайт Forcvvarsministeriet [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fmn.dk/eng/allabout/Pages/NATOTheCornerstoneofDanishSecurity.aspx>.
11. Jakobsen P.V. Nordic approaches to peace operations: a new model in the making? / P.V. Jakobsen. – N.Y. : Routledge, 2006. – 286 p.
12. Взаимодействие Дании и НАТО / Сайт НАТО РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nato.pf.ru/denmark.html>.
13. Германия, Польша и Дания намерены усилить корпус НАТО в польском Щецине / Сайт «Неделя.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nedelya-ua.com/germaniya-polsha-i-daniya-namereny-usilit-korpus-nato-v-polskom-shhecine>.
14. Fact Sheet: The United States and Denmark – NATO Allies and Global Partners / Сайт Whitehouse.gov [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/02/24/fact-sheet-united-states-and-denmark-nato-allies-and-global-partners>.
15. Берстад О. Роль Норвегії у світовому політичному та економічному просторі / О. Берстад / Інтернет-холдинг Олега Соскіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.soskin.info/ea/2010/1-2/20108.html>.
16. Операції НАТО / Нац. центр з питань євроатлантич. інтеграції України, Т-во «Знання» України, Н.-д. центр правової інформатики АПН України; [підгот.: Дробіт В.М., Семіков О.В., Фурашев В.М.]. – К. : Т-во «Знання» України, 2007. – 23 с.
17. Тильбеер З. Норвегія сомневається в допомозі НАТО в случае конфликта с Россией / З. Тильбеер // Скандинавия по-русски. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.norse.ru/society/norway/nato-norway.html>.
18. Sweden and NATO – A Member in All but Name? / The Atlantic Council of Canada [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://atlantic-council.ca/portfolio/sweden-and-nato-a-member-in-all-but-name>.
19. Andersson J.J. Sweden has effectively used bilateral co-operation with the US and other European states as an alternative to NATO membership / J.J. Andersson. – LSE. – 20.05.2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2013/05/20/sweden-nato-eu-alternative-us-defence-policy>.
20. Фінляндія і НАТО підписали угоду про співробітництво в сфері оборонних технологій / Сайт НАТО. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_55362.htm?selectedLocale=uk.
21. Туртиайнен С. Мы хотим «остаться снаружи» НАТО / С. Туртиайнен / Сайт InoPressa [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inopressa.ru/article/04Apr2014/welt/finn.html>.
22. Шелудченкова А.С. Спільна політика безпеки і оборони в структурі Європейського союзу / А.С. Шелудченкова // Актуальні проблеми держави і права. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apdr.in.ua/v60/54.pdf>.
23. Журкин В.В. Военная политика Евросоюза / В.В. Журкин. – М. : Изд-во «Международные отношения», 2014. – 256 с.

Анотація

Пугачова Д. В. Специфіка взаємодії країн Скандинавії у сфері зовнішньої політики: безпековий вимір. – Стаття.

У статті розглядаються актуальні питання зовнішньої політики скандинавських країн у сфері безпеки та оборони, тим більше що аналіз відносин цих країн із міжнародними акторами через рівень партнерства з ними (відповідно, НАТО та ЄС) має тенденцію до розширення та поглиблення в нинішній час. Досліджується трансформа-

ція безпекових стратегій країн Скандинавії через призму переходу сучасної міжнародної системи на якісно новий етап розвитку, де НАТО та ЄС займають одні з основних позицій у цих процесах. Акцентується увага на тому, що скандинавські країни мають достатньо високий ступінь розвитку відносин із НАТО (членство в альянсі Данії, Норвегії та Ісландії) або тісну співпрацю з ним (Фінляндія та Швеція). Що стосується відносин скандинавських країн з ЄС у сфері безпеки та оборони, то відзначається, що ступінь інтегрованості країн до європейських структур в цьому контексті різняться залежно від загального рівня співробітництва кожної країни із цією міжнародною організацією.

Ключові слова: скандинавські країни, НАТО, ЄС, безпека, міжнародні відносини.

Аннотация

Пугачёва Д. В. Специфика взаимодействия стран Скандинавии в сфере внешней политики: измерение безопасности. – Стаття.

В статье рассматриваются актуальные вопросы внешней политики скандинавских стран в сфере безопасности и обороны, тем более что анализ отношений этих стран с международными актерами через уровень партнерства с ними (соответственно, НАТО и ЕС) имеет тенденцию к расширению и углублению в настоящее время. Исследуется трансформация безопасности стратегий стран Скандинавии через призму перехода современной международной системы на качественно новый этап развития, где НАТО и ЕС занимают одни из основных позиций в этих процессах. Акцентируется внимание на том, что скандинавские страны имеют достаточно высокую степень развития отношений с НАТО (членство в альянсе Дании,

Норвегии и Исландии) либо тесное сотрудничество с ним (Финляндия и Швеция). Что касается отношений скандинавских стран с ЕС в сфере безопасности и обороны, то отмечается, что степень интегрированности стран в европейские структуры в данном контексте отличается в зависимости от общего уровня сотрудничества каждой страны с этой международной организацией.

Ключевые слова: скандинавские страны, НАТО, ЕС, безопасность, международные отношения.

Summary

Pugachova D. V. Interaction Specificity of Scandinavian Countries in the Field of Foreign Policy: Measurement of Security. – Article.

In the article the current foreign policy of Scandinavian countries in security and defense, moreover, that the analysis of relations of these countries with international actors by level of partnership with them (accordingly, NATO and the EU), tends to expand and deepen in the current time. We study the transformation of security strategies in the light of Scandinavia transition contemporary international system to a new stage of development where NATO and the EU take some of the key positions in these processes. The attention that the Scandinavian countries have a rather high level of relations with NATO (membership in the alliance of Denmark, Norway and Iceland), or through close cooperation with them (Finland and Sweden). With regard to relations with the Nordic EU security and defense, it is noted that the degree of integration into the European structures in this context varies depending on the overall level of cooperation of each country of this international organization.

Key words: Scandinavian countries, NATO, EU, security, international relations.